

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA SAĞLIK-SOSYAL İŞLERİ VE DÜZENLEMESİ (1920-1938)

Ahmet ÖZGİRAY

İnsan sağlığının önemi üzerinde durmak gereklidir. Bunu Kanunî Sultan Süleyman: “Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi; olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi, saltanat dediğin bir cihan kavgasıdır, olmaya baht-u saadet cihanda vahdet gibi” dizesiyle insan için sağlığın önemini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Ne var ki; insan hasta olunca sağlığın kıymetini takdir eder¹. İnsan hastalık nedeniyle fabrikadaki işine gidemeyince veya harman, sel ve başka afetler sebebiyle zarar görünce, sağlığın ne kadar önemli olduğunu, ekonomik ve mali işlerle ne kadar yakından ilgili olduğunu anlar ve takdir eder.

23 Nisan 1920, Ankara'daki De facto hükümeti kurulunca, kabinede sağlık işleriyle görevli bir bakan da yer aldı. Milli Kurtuluş Savaşı daha yeni başlamışken sağlık işlerini ilk defa genel müdürlük düzeyinde Sağlık, İçtimaf ve Muavenet Bakanlığı seviyesine çıkarmak oldukça dikkate değer ve çok olumlu bir işti.

Bu arada 16 Mart 1920 sağlık şartları yalnız Anadolu'da değil başkent İstanbul'da da çok kötü idi. Daha 1912 Balkan Savaşları esnasında İstanbul ve çevresinde kolera oldukça yaygındı². Keza 1915 Çanakkale Savaşlarında da dizanteri ve kolera askerler arasında fazla yaygındı.

1838'den 1914 senesine kadar Osmanlı Devletinin deniz ve kara hudutlarında sağlık işleri “Osmanlı Sağlık Dairesi” tarafından yürütülmüştü. Ne var ki, Dairede bu görevi yürüten Komisyon bir milletler arası görünüm arz ediyordu. Çünkü bu komisyonu oluşturan yirmibir kişiden sadece sekizi Türktü. Geriye kalan onüç üye de ayrı ülkelerden gelmiş temsilcilerdi.

16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf Devletlerince politik yönden işgal edilince, İtilaf Devletleri İstanbul'un sağlık işlerine de el attılar. Sağlık İşleri Dairesi'nin başına İngiliz, Albay C. R. Bellard getirildi. Bu daire ülkenin çeşitli yerlerinde çıkan salgın(epidemik) hastalıklara ait raporları inceleyip alınması gereken önlemleri ilgili

¹ İlk defa dünya tarihi yazar Reşidüddin; “Türkler hastalıklarını sefer zahmetleri arasında geçiriyorlar, güya bu zahmetler onlar için bir ilaçmış” der. Bkz. Zeki Velidi Togan, *Hatıralar*, İstanbul 1969, s. 440.

² Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştittiklerim*, Ankara 1951, s. 80.

yerlere tavsiye ediyordu. 1918 Kasım ayında Güney Rusya'da kolera, Batum ve Güney Akdeniz'de veba, 1920 senesinin ilk ve son aylarında Rusya'da tifo yaygın bir vaziyetteydi. Bu bulaşıcı hastalıklar her an uğrak bir liman şehri olan İstanbul'a sıçrayabiliyordu. Ayrıca bir milyondan fazla bir nüfusa sahip olan İstanbul'a su temin eden kaynaklar hijyenik şartlardan uzak olduğu gibi, bu kaynaklara bakan birden fazla olan kuruluşların arasında bir koordinasyon da yoktu. Diğer taraftan eski bir sistem olan kanalizasyon şebekesi şehrin az bir kesiminde vardı. Bu sistemin de I. Cihan Harbi esnasında bakımı ihmal edildiğinden ismi var fakat fonksiyonu yok gibi idi. Bu yüzden, çok yerde lağımalar açıkta akıyordu. Sokaklarda umuma mahsus bevilhane ve tuvalet bulunmadığından köşe başları birer bevilhane halini almıştı. Bu vaziyet halk sağlığını tehlikeye sokmuş, halk arasında hepatit, tifo ve kolera salgın bir hal almıştı. Genel bir mezbaha yokluğu nedeniyle her yerde hayvan kesiliyordu. Moloz, kum, çakıl ve diğer malzemeler kamyon yerine at arabaları ve merkeplerle taşındığı için, hayvanlar caddelere pisliyorlardı. İşkembe, ciğer, et ve hayvan kelleleri açıkta çengele asılmış vaziyette satılıyordu. Çöpler bidonlara konmayıp, sokaklara gelişi-güzel bırakılıyordu. Kedi ve köpekler, beldiyenin kontrolü altında olmayıp, başı boş dolaşıyor ve kuduza neden oluyorlardı. Mezarlıklar, etrafında ihata duvarları olmadığı için, hayvanların otlağı haline gelmişlerdi. Temizlik işçileri 50 ile 100 kuruş arasında aylık alıyorlar, kendilerine elbise ve temizlik malzemesi verilemediğinden işlerinde başarılı olamıyorlardı.

Kurulan temizlik komisyonu şehrin temizliğine önem vermeye başladı. Belçika ve Fransa'dan üç adet mütehassıs getirildi. Fakat parasızlık nedeni ile fazla başarılı olunamadı. Komisyon dezenfekte ve banyo istasyonlarını şehrin muhtelif yerlerinde açtı. Veneral hastalıklardan olan sifilis ve gonoreye hastalıklarına karşı sıkı önlemler aldı. Halk sağlığını ilgilendiren kanun ve tüzükleri ıslah etti.

Şehirde sahte diploma ile çalışan doktorların faaliyetlerine son verdi. Şehrin kötü hijyenik durumunu daha da kötüleştiren bir olay da 1919-1920 yıllarında Rusya'dan Menşevik Rusların İstanbul'a akın etmesidir. Bu sığınmacılar İstanbul'a bulaşıcı hastalıkları getirdiler. Şehirde 88 kolera ve o kadar da veba ve tifo vakasına sebebiyet verdiler³.

1923 yılının başlarında Türkiye'de halk sağlığı çok kötüydü. Sağlık personeli ve hemşirelik gibi lüzumlu sağlık müesseselerinin sayısı azdı ve istenen ihtiyaca cevap veremiyordu. Cumhuriyet idaresi kurulduktan hemen sonra ise sıfırdan başlayarak en kısa zamanda mevcut olanlar ıslah ve geliştirilmeye başlandı. Hatta, sağlıkla ilgili temel yasalar bile yetersizdi. Fakat bu sonraları Genel Sağlık Yasası ve diğer yasalarla takviye edildi; eczacılık alanında ve diğer sahalarda yenileşmeye gidildi.

³ PRO. F.O. 371/E6449, *Annual Report on Turkey 1920*, Horace Rumbold'dan Curzon'a, İstanbul 27 Nisan 1921.

Anadolu'da hasta bakıcılığı çok iptidai safhadaydı. Bulaşıcı hastalıklardan korunma, tedavi ve salgın hastalıkların önlenmesi için bir uğraş verilmiyordu⁴. Halbuki halk sağlığı ve yetişen genç nesiller için bunların yapılması gerekiyordu. Aydın ve atılgan bir kişi olan Sağlık-İçtimai Muavenet Bakanı Dr. Refik Saydam, muhalefete rağmen kendisini halk sağlığının iyileştirilmesine adanmış⁵. Türkiye sınırlarındaki sağlık kontrol kuruluşları önceleri uluslararası sağlık kuruluşlarının denetimi altındayken, Lozan Sulh Antlaşmasından sonra Türklerin denetimi altına girdi.

Ayrıca Sağlık Bakanlığı hızlı bir şekilde İstanbul Üniversitesi'ndeki tıp öğretiminin yeniden organizasyonuna başladı. Haydarpaşa Askeri Cerrahi Bölümünü ihdas etti. Ayrıca Dişçilik ve Eczacılık okullarını geliştirdi.

Anadolu'da son yıllara kadar, hatta şu sıralarda bile diş çekim ve tedavisini berberler yaparken, ot ilaçlarını da aktarlar veya bazı şahıslar hazırlardı.

Bunların dışında Sağlık Bakanlığı hemşire ve ebe yetiştirmek için okullar açtı. İlaç yapımı için kimyagerler ve doktorlar görevlendirildi. Sağlık personelinin 1926 yılındaki sayısı 1936 yılında iki katına çıkarıldı⁶.

Doktor Sayısı	1928'de	1078
” ”	1932'de	1246
Eczacı Sayısı	1926'da	128
” ”	1932'de	116
Sıhhiye Memuru	1926'da	1268
” ”	1932'de	1246
Ebe Sayısı	1926'da	377
” ”	1932'de	421

⁴ Bu sağlık işleri 1921'lerde Türkistan'da da böyleydi. Kuru köpek pisliğini incelterek yaralara sürüyorlardı. Bkz. Zeki Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 445.

⁵ İlk Sağlık Bakanı Dr. Adnan Adıvar idi. Şu kişiler 1937 yılına kadar bakanlık yapmışlardır:

Adnan Adıvar	: 3.5.1920 - 16. 5.1921
Refik Saydam	: 19.5.1921 - 24.12.1921
” ”	: 30.10.1923 - 22.11.1924
” ”	: 4.3.1925 - 15.10.1937
Rıza Nur	: 24.12.1921 - 27.10.1923
Mazhar Germeç	: 22.11.1924 - 4.3.1925

B.k.z., M. Orhan Bayrak, *Türkiye'yi Kimler Yönetti?*, İstanbul 1992, s. 57.

⁶ *İstatistik Yıllığı*, Cilt 6, s. 137.

Ahmet Özgiray

Hemşire Sayısı	1926'da	130
„ „	1932'de	216

Sağlık Bakanlığı, kendisi için bugünkü Sıhhye Meydanında çok güzel binalar inşa ettirdi. Bunlardan birisi, Milli Sağlık Organizasyonu Merkez binasıydı. Ayrıca, Halk Sağlığı Araştırma ve Öğretim Enstitüsü ile Seroloji ve Bakteriyoloji Bölümü açıldı. Bütün bunların açılmasındaki amaç, bakteriyel hastalıkları teşhis etmek ve bunlar için lüzumlu aşı ve serumlar üretmek, tıbbi tahlilleri ve tetkikleri ülkenin büyük hastanelerinde yapabilmeye yönelikti. Bakanlığın bizzat kendisi büyük bir gayretle salgın hastalıklar ve enfeksiyonların önlenmesi için araştırmalara girişti. Bu hastalıklar: Verem, Frengi, Trahom, Tifo⁷ ve Çiçek idi. Fakat en önemlisi Sıtma idi. Bakanlık en fazla başarıyı bu hastalıkta gösterdi. Bütün büyük şehirleri temizledi. Ankara'da çok büyük bir başarı sağlandı. Cumhuriyet idaresinden önce Ankara'da sıtma, kontrol edilemez bir şekilde artmış geride sayısız miktarda ölü bırakmıştı. Halbuki, 1934'lü yıllarda Ankara Türkiye'nin en sağlıklı şehri haline geldi. Ankara'nın iklimi kıta Avrupası iklimine benzer. Kışları kurak ve Soğuk ve yazları fazla sıcak değildir. Buna rağmen bataklıklarda sivri sinek yaşadığı için bu şehirde sıtma salgın bir hale gelmişti⁸.

Sıtmaya karşı savaş hızla devam etti. Bilhassa “anofel ve kuleks” tipi sivri sinek ve larvaları yok edildi. Bataklıklar kurutuldu. Sıtma tedavisinde kinin kullanıldı ve halk sıtma hususunda bilgilendirildi. Bu kararlı gayretlerin neticesi, ancak büyük kanalizasyon şebekelerinin tamamlanmasından ve bataklıkların kurutulmasından sonra elde edilir. Bu meseleler ancak Cumhuriyet'in ilk günlerinde konuşuluyordu. 1934 yılına kadar takriben 500 km² bataklık kurutulup 600 km uzunluğunda kanal açılabilirdi⁹. 1925'ten 1934 yılına kadar 115 bin kişi sıtma tedavisi gördü. 9500 kg kinin halka paralı ve parasız olarak dağıtıldı¹⁰. 4000 kadar yerleşim merkezinde sıtmaya

⁷ Türkistan'da da tifo ve sıtma gayet yaygındı. Bkz., Zeki Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 433. Ayrıca, Zeki Velidi Bey'in Küçük oğlu Mehmet İris sıtmadan öldü. s. 367.

⁸ 1924'te Ankara Büyük Elçisi olarak atanan Rudolf Nadolny, bugünkü 19 Mayıs Stadyumu ve Gençlik Parkının bataklığında karabulut gibi sivri sineğin uçtuğunu anılarında anlatır. Gençlik Parkı bataklığı 1940'da kurutuldu.

⁹ *İstatistik Yıllığı*, Cilt 6, s. 145. 1640'da Şili'de Vali'nin hanımını tedavi etmek için kınakına ağacından yapılmış olan kinin kullanıldı. Bkz., Shepard Bancraft, *Economic History of Europe, USA.*, s. 136.

¹⁰ Frengi ve akut kronik halde devamlı değişiklik arzeder. Yüzde kırmızı görünüm verir. Vücudun önemli organlarına yerleşir. Seks yolu ile bulaşır. Damar kanamalarına ve geçmeyen yaralara neden olur. Göz korneasına yerleşirse insanı kör eder. Frengili ana babadan doğan çocuğun saçları kirpi dikenine gibi daima dik durur. Hatta briyantın kullanılsa bile yatmaz. Sâri olup nesilden nesile geçer. Şimdiler de insanların frengi oranı yüksek olmasına rağmen

karşı önlemler alındığı ve 3,5 milyon insandan, sıtma teşhisi koymak için kan örnekleri alındı. Bu kötü ve tehlikeli hastalığa karşı Adana Sıtma Enstitüsü Gözlem Merkezi kuruldu. Bu araştırma işi 1926 yılında çıkarılan bir yasa ile tanzim edildi. Sıtmaya karşı pratik savaş için 24 vilayette 11 özel organizasyon çalıştı ve bu yerlerde 90 kişi görevlendirildi. Belli bir oranda ciddi sıtma hastaları özel sıtma hastanelerinde tedavi edildi. Frengi ve Trahom hastalıklarına karşı güney-doğu vilayetlerinde hastaneler açıldı.

Sağlık Bakanlığı tarafından 1926 yılından 1934 yılına kadar 1.109.866 kişiye frengi taraması yapılmış olup, bunlardan 1.047.683 kişi trahom muayenesi edilip 1930-1934 yılları arasında 25.539 kişi hastanelerde tedaviye tabî tutuldu¹¹.

Verem tedavisi için Heybeliada'da bir senatoryum açıldı. Ayrıca devlet hastanelerinde özel verem klinikleri oluşturuldu. Bu hastalıklara karşı gezici sağlık ekiplerinin rolü büyüktü. Tifo ve ateşli hastalıkların tedavisi ve yaygınlaşmaması için Sağlık Bakanlığı büyük gayretler sarfetmiştir. Büyük şehirlere içme suyu temin eden kaynakların ıslahına Sağlık Bakanlığı ayrıca destek vermiştir.

Uzun yıllardan beri çiçek hastalığına ilk defa mecburi aşılama kampanyası yürütüldü. Ayrıca, tifüs hastalığına karşı nerede ihtiyaç duyuldu ise oralarda aşılama kampanyaları başlatıldı. Hastane, ambulans ve sağlık enstitülerinin sayısı belirgin bir şekilde arttı. 1926 yılında 56 adet hastane varken, 1936 yılında bu rakam 8200 yataklı 110 hastaneye yükseldi ki, buna 60 adet özel hastane dahil değildi.

Herhangi bir Avrupa hastanesiyle mukayese edilebilecek olan tam donanımlı Ankara'da bir Numune Hastanesi inşa edildi. Bu hastane 1931 yılında açılmış olup, zamanın ünlü operatörü Dr. Ömer Vasfi Bey başhekimiydi. Burası çok vasıflı dahiliye doktorlarına sahip olduğu gibi, iyi öğrenim görmüş hemşireleri de vardı. Bu hemşirelere Alman ve Avusturyalı hemşireler nezaret ediyorlardı. Hastanede 270 yatağın yanısıra en yeni aletler ve cihazlar hastalara hizmet veriyordu.

Bu hastanelerin dışında çocuk ve işçi hastaneleri de vardı. Ayrıca, akıl hastaları için 1600 yataklı olanı İstanbul'da olmak üzere, Manisa ve Elazığ'da toplam üç adet hastane vardı. Bu hastanelerde 18.200 kişi 1926 ilâ 1934 yılları arasında tedavi gördü¹².

---

antibiyotiklerle kontrol altına alınabildiği için fazla tahribat olmuyor. Bkz., *The Merck Manual*, Eleventh Edition, USA 1966, s. 1460.

Ayrıca, 17. yüzyılda İstanbul'da frenginin teşhis ve tedavisi diye bir kitap Fransızcadan Türkçeye tercüme edildi buda bize bu asırda frenginin nasıl tehlikeli bir hastalık olduğunu gösterir. Bkz., Bernard Lewis, *The Middle East and the West*, London 1964, s. 41.

¹¹ *İstatistik Yıllığı*, Cilt 6, s. 133. Trahom, Sâri hastalık olup virütik göz nezlesidir. Gözün kornea tabakasında tahribat yaparak körlüğe neden olur. Ayrıca göz kapaklarında bağ doku meydana getirerek göz kapağının büzülmesine yol açar. Bkz., *Merck Manual*, s. 497.

¹² S. Faruk Bayülken, *Bir Ruh Hekiminin Başından Geçenler*, İstanbul 1995, s. 12.

İlaç endüstrisinde göze çarpan bir gelişme oldu. Bunlar daha önce dış ülkelerden ithal edilirken, 1930'lu yıllardan itibaren bunların ithalatında yerli yapım nedeniyle azalma oldu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tabibler Birliği oluşturuldu. Amaç, hekimlerin haklarını korumak, meslekî bilgilerini güncelleştirmektir. Bunların Türkiye çapında dokuz şubesi vardı.

Ayrıca, Tabibler Yüksek Konseyi kuruldu. Bunun amacı, sağlığın özel meselelerini konuşmak, sağlıkla ilgili olarak hazırlanacak olan yasalara ve yönetmeliklere katkıda bulunmak, tıbbi konularda anlaşmazlıkları çözmek gibi toplu ilgili önemli konulara açıklık getirmektir.

Sosyal işlerle ilgili çalışmalar da Cumhuriyet'in ilk yıllarında önem kazandı. Sayısız miktarda yetimhaneler, sağır ve dilsizler için yurtlar, akıl ve ruh tımarhaneleri açıldı. Meydana gelecek olan kaza ve felaketler için ilk yardım kuruluşları oluşturmak üzere ana ve çocuk sağlığı merkezleri ihdas edildi. Ana sağlığını koruma merkezleri büyük beğeni kazandı. Yurt çapında 500'e yakın şubesi açıldı. Buralarda çocuk festivali haftaları düzenlendi. Ana ve çocuklar hakkında toplantılar yapıldı ve konferanslar verildi. Fakir çocuklara parasız süt, elbise ve gıda yardımında bulunuldu.

Sosyal çalışma alanında 1933 yılında İstanbul'da kimsesiz çocukları korumak amacıyla bir yurt açıldı. Bu kimsesiz çocuklar yurdu, modern prensiplerle, fiziki ve akıl noksanı çocukları tedavi etme esasına dayanıyordu. Bu çocukların burada şefkatle ve dikkatli bir şekilde medeni ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesine gayret ediliyordu. Fakat hiçbir şekilde, toplum için faydalı ve nitelikli çocuk yetiştirmek için gayret sarfedilmedi.

Kızılay'ın çeşitli kuruluşları, Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işbirliği yaparak yöresel felaketler sonucu zarara uğrayanlara yardımda bulunuyordu. Bu kuruluşun yıllık geliri 1 milyon TL'den fazlaydı. Bu kuruluşa para yardımı hibelerden, devletçe müesseselere kiralanan maden işletmelerinden alınan paylardan geliyordu. Salgın hastalıklardan, yangından, selden kötü mahsül idrak edenlere ve yardıma muhtaç kuruluşlara para yardımı yapıyordu.

Ayrıca, halkı aydınlatmak, uyarılarda bulunmak ve muhtemel hastalıklardan korunmak için İstanbul'da parasız olarak herkese açık sağlık konferansları da tertip ediliyordu. Bu iş, Türkiye'nin değişik kasabalarında da yapılıyordu.

Türkiye ayrıca, uyuşturucu ticaretini kontrol ve denetlemek için bütün uluslararası anlaşmalarda yer aldı¹³. Bunun neticesinde de haşhaş ekimini kısıtladı ve

¹³ PRO. 371/E 1882, *Turkey Annual Report*, G. Clerk'tan J. Simon'a, Ankara, 17 Ocak 1932, s. 27.

haşhaş tekeli oluşturuldu. Türkiye, Hint keneviri üretimini tamamen yasakladı. Çünkü haşhaş, bu Hint keneviri tohumundan elde ediliyordu.

1924 yılına kadar Türk devletinin elinde Amerika ve Avrupalı devletlerinde olduğu gibi sosyal bir yasa yoktu. Fakat Cemiyet-i Akvam'ın talebi üzerine 1930 yılından sonra bu yasalara sahip oldu.

1930'dan sonra kadın ve çocuk işçilerin fabrikalarda çalışma saatleriyle, sağlık koşullarıyla, işyeri hekimliği ve işyeri hastaneleriyle ilgili yasalar TBMM'den çıkarıldı.

Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de sanayinin gelişme şartlarına uygun olarak, 1936 yılında İş Kanunu TBMM'den geçirilerek Haziran 1937'de yürürlüğe konuldu. Ayrıca, Merkez İşçi Kurumu Ankara'da faaliyete geçti. Türkiye'nin bir çok yerinde şubeleri açıldı.

Merkezi İşçi Kurumu, işveren ve işçilerin fikirlerini alarak, çocukların işyerlerinde çalışma saatlerini yeniden düzenleyen yönetmelikler hazırladı. İş ve işçi konularıyla ilgili bütün meselelere ait yeni maddeler mevcut yönetmeliklere eklendi. Bunlar: Çıraklık süresi, iş akitleri ve iş akitlerinin feshi, işten çıkarmak için verilen süre, fazla mesai ücreti, mecburi sigorta, grevi önlemek için işçi ile işveren arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek için hakemlik ihdası, işçi kontrol usulü, ceza işleri, iş ve işçi bulma gibidir¹⁴.

Fakat, bu yasanın uygulaması 15 Haziran 1940 yılına ertelendi. Merkezî, iş kanununa yardımcı olsun diye iş yasasını yürütmek için Türkiye 10 bölgeye ayrıldı.

İşyeri ve fabrikalara, denetlemek ve tahkikât için gelen iş yetkililerine, bu iş kanunu gereğince, işçi ve işveren doğru cevap vermekle mükellefti.

Türk hükümetinin sanayide çalışan işçilerin şartlarını düzenlemeye iten saiklerden biri, Türkiye'de işçi sayısının devamlı ve görülür bir şekilde artması idi¹⁵. İşçi sayısı 1932'de 55.000 iken, bu rakam 1933'de 70.000'e ulaştı. Bu artışın nedeni, Zonguldak taş kömüründe çalışan işçilerin adedinin 1300'den 9000'e çıkması, şeker, tekstil ve ağaç sanayiinin gün ve gün gelişmesi nedeniyledir. Bu rakam, Türkiye'de sanayi devamlı geliştiği için 1937'de 135.000'e ulaştı¹⁶.

Sonuç:

Sağlık hizmetlerini üslenen devlet, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bu alanda çok üstün başarılar sağlamıştır. Hekim, sağlık personeli ve hastane sayısı artmış, 1933'den sonra tıp mesleği ve eczacılık kurallara bağlanarak düzenlenmiştir.

¹⁴ August Ritter Von Kral, *Kemal Atatürk's Land*, English Translation Kenneth Benton, Leipzig 1938, s. 202.

¹⁵ PRO. 371/E 2132, Percy Lorain'den V. Halifax'a, Ankara, 2 Nisan 1938, s. 35.

¹⁶ August Ritter Von Kral, *a.g.e.*, s. 203.

Ahmet Özgiray

Başta sıtma ve frengi olmak üzere pek çok hastalığın önüne geçilmiştir. Ayrıca felaket geçiren vatandaşlara yardım yapılması da Sağlık Bakanlığı'na verilen ve oldukça başarıyla yürütülen bir iş olmuştur. İşçi meseleleri ve yasaları ele alınmış, yeterli olamasa da oldukça başarılı işler yapılmıştır. Bunu da Cumhuriyet idaresine borçluyuz.